

Izgubljeni u tranziciji? Generacije 1968-1974

Studija na osnovu intervjua

Glavni istraživač i autor teksta studije
Dino Abazović

Istraživačice
Maja Kaljanac
Matea Košar

Sarajevo, 2007

Izgubljeni u tranziciji? : Generacije 1968-1974
Studija na osnovu intervjua

Glavni istraživač i autor teksta studije
Dino Abazović

Istraživačice
Maja Kaljanac
Matea Košar

Arhivistica projekta
Aida Mehičević

Trener tima
Dženana Kalaš

Koordinatori projekta
Saša Madacki
Amela Sejmenović

Izdavači
Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu
Fondacija Heinrich Böll

Za izdavače
Saša Madacki
Mirela Grunther-Dečević

Fotografija na naslovnoj stranici
Webinista LLC

Priprema za štampu i štampa
Magistrat d.o.o Sarajevo

Studija je objavljena u sklonu projekta LOST IN TRANSITION koji su u saradnji
proveli Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu i Fondacija Heinrich
Böll, Ured za Bosnu i Hercegovinu.

Ova Studija ne mora obavezno sadržavati stanovišta Centra za ljudska prava
Univerziteta u Sarajevu ili Fondacije Heinrich Böll. Mišljenja iznesena u studiji
predstavljaju stavove autora.

Sadržaj

Uvod

Osnovno o metodologiji

Analiza

 O generaciji

 O ratu

 O društvenim vrijednostima

 O izgubljenima

 O pogledu izvana

 O politici i političkom

 Prospekti za budućnost

Zaključna razmatranja

Dodaci

 Iz narativa

 Izjava o saglasnosti

UVOD

Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu, u saradnji sa Fondacijom Heinrich Böll, Ured u Sarajevu, početkom 2007. godine razmatrao je mogućnosti da se sprovede istraživanje pod radnim nazivom „Izgubljeni u tranziciji?“. Osnovna ideja bila je da se na osnovu intervjua prikupe informacije koje će, očekivali smo, pomoći da shvatimo kako pripadnici određene ciljne grupe (osobe koje su rođene između 1968. i 1974. godine, a živjeli su i žive u Bosni i Hercegovini) razumijevaju prošlost, odnose se prema sadašnjosti i razmišljaju o budućnosti.

Prvi pasus projektnog dokumenta bio je naveliko citirani i korišteni dio iz romana „Derviš i smrt“, Meše Selimovića:

Četrdeset mi je godina, ružno doba: čovjek je još mlad da bi imao želja, a već star da ih ostvaruje. Tada se u svakome gase nemiri, da bi postao jak navikom i stečenom sigurnošću u nemoći što dolazi. A ja tek činim što je trebalo učiniti davno, u bujnom cvjetanju tijela, kad su svi bezbrojni putevi dobri, a sve zablude korisne koliko i istine. Šteta što nemam deset godina više, pa bi me starost čuvala od pobuna, ili deset godina manje, pa bi mi bilo svejedno. Jer, trideset godina je mladost, to sad mislim, kad sam se nepovratno udaljio od nje, mladost koja se ničega ne boji, pa ni sebe.

Predviđanja u razradi dokumenta su išla u pravcu da se jedna od posljedica krvave, posljednje decenije XX. vijeka u Bosni i Hercegovini, bar u određenoj mjeri, odražava i u tome kako je dio populacije ovih generacija zahvaćen specifičnim i *selimovićevskim* vrtlozima tranzicije – ali dobne, i obiteljske, i ekonomske, i političke, i svake druge.

Iako postoje indikatori koji ukazuju da određeni broj osoba, koje odgovaraju osnovnim kriterijima (rođeni u periodu između 1968. i 1974. godine), ne bi trebali biti znatno drugačiji od bilo koje druge odgovarajuće, „svakodnevnne“ grupe ljudi koja danas živi u Bosni i Hercegovini, mi smo željeli ispitati upravo pripadnike tih generacija.

Pošli smo od toga da su pripadnici ovih generacija u Bosni i Hercegovini odrastali, ili žive svoje „najbolje godine“ u toku rata i u vrijeme velikih nemira i previranja. Kako je baš ova generacija ta koja bi trebala (ili koja će) odrediti budućnost zemlje na još uvijek nestabilnom području na kojem obitavamo, bilo nam je važno razumjeti njihova predratna iskustva, kao i ratna, te ova današnja – također i trenutne probleme koji će se odraziti na ulogu koju će oni igrati u rekonstrukciji društva.

Učestvovanje građana u procesima političkih i društvenih promjena jeste jedan od preduslova za ispunjavanje demokratskih procesa. Postoje brojni oblici aktivnog učešća – glasanje, učestvovanje u aktivnostima zajednice, članstvo u političkim strankama, članstvo u opštinskim odborima, različiti javni angažmani, nevladin sektor... Sve relevantne studije pokazuju da tzv. mlađim i srednjim generacijama (uključujući i ciljnu grupu projekta) nije u potpunosti jasna ideja aktivnog učešća u političkom životu. Željeli smo ispitati da li, i koliko, ciljna grupa razmišlja o funkcionisanju političkog sistema, da li se i kako na političku realnost može uticati, te postoji li nezadovoljstvo obzirom na procese donošenja odluka.

U pripremnoj fazi projekta predviđali smo da bi se mogla pojaviti cijela jedna dihotomija koja bi trebala da karakteriše stavove ciljne grupe, a što je po našem

mišljenu veoma široko, te nedovoljno istraženo polje. Rađeni su slični projekti sa pripadnicima ove generacije koji kao posljedica rata više ne živi u Bosni i Hercegovini, ali nisu rađeni projekti, koliko je nama poznato, koji bi istraživali, ili se bavili, grupnim narativom ljudi koji žive u BiH.

Rezultat projekta je ova publikacija koja uključuje prvu kolekciju „nepredstavljenih glasova“, po nama, važna svjedočenja i osvrte onih koji su, u isto vrijeme, i sidro i jedro bosanskohercegovačkog društva.

U istraživačkom timu radili su Dino Abazović (koji je rukovodio timom), Maja Kaljanac i Matea Košar, a znatnu pomoć pružili su Saša Madacki i Aida Mehičević.

OSNOVNO O METODOLOGIJI

Tim istraživača izradio je polustrukturirani upitnik koji sadržava setove pitanja pomoću kojih smo prikupljali informacije na slijedeće okvirne teme:

- sjećanja o prošlosti (predratni period) i specifičnosti eventualne nostalgije;
- ratni period, artikulacija današnjih problema: odnosi starijih i mlađih generacija, problemi s apatijom, razumijevanje ideje „političkog učešća“;
- prospekti za budućnost.

Ukupno je vođeno 30 intervjua sa ispitanicima/ispitanicama, a 26 intervjua je analizirano (18 muškaraca i osam žena). Po starosnoj strukturi to izgleda ovako: jedan ispitanik je rođen 1969. godine, sedam 1970. godine (šest muškaraca i jedna žena), četiri 1971. godine (tri muškarca i jedna žena), pet 1972. godine (dva muškarca i tri žene), pet ispitanika 1973. godine (četiri muškarca i jedna žena) i četiri ispitanika 1974. godine (dva muškarca i dvije žene). Po obrazovnoj strukturi, polovina ispitanika/ispitanica ima visoku stručnu spremu, a druga polovina srednju stručnu spremu. Zanimanja kojima se bave ispitanici/ce nisu nužno ona koja korespondiraju njihovom formalnom obrazovanju, niti su pozicije na poslu vezane za stručnu spremu. Tri ispitanika nisu iz Sarajeva, a ukupno četiri ispitanika nisu bili u Bosni i Hercegovini za vrijeme rata. Jedini kriterij za izbor ispitanika/ispitanica bio je da su rođeni između 1968. godine i 1974. godine, i da su najveći dio svog života proveli u Bosni i Hercegovini.

Učešće u intervjuima bilo je u potpunosti dobrovoljno, a razgovor sa ispitanikom/icom je u prosjeku trajao oko sat i deset minuta. Ispitanici su bili slobodni učestvovati na način na koji to žele u smislu odgovaranja, a ukoliko nisu željeli odgovoriti na neko od pitanja, istraživačice nisu insistirale na

odgovoru. Kod jednog manjeg broja ispitanika/ica, u toku intervjua, primjećen je znatno povišen stepen uznemirenosti zbog postavljanja nekih od pitanja, ali niti jedan intervju nije prekinut, niti su ispitanici imali primjedbe na strukturu i način vođenja intervjua.

Tražili smo i dobili dozvolu od ispitanika/ica da snimamo razgovor za vrijeme intervjua, a ispitanicima je garantirana anonimnost. Ispitanici/ice su znali da će u studiji biti opisani rezultati u smislu cijele grupe, a ne za svaku osobu pojedinačno. Dakako, pri prikupljanju podataka na ovaj način, uslijed ponuđenog analitičkog okvira, ne mogu se izbjeći specifični autobiografski elementi koji su dobiveni od ispitanika/ica, ali ti dijelovi intervjua nisu predmet analize.

Konačno, svi ispitanici/ice su pozitivno, odnosno najveći dio njih veoma pozitivno, reagirali na sam predmet i ciljeve istraživanja, smatrajući da ima „ono nešto“ vezano za ciljnu grupu, te da je bilo vrijeme da se i njih „ponešto“ pita!?

ANALIZA

osamdesetih smo bili bezbrižni slušajući elektro-rock uz

flipere i video-igre

devedesete sam pokušao opisati knjigom Pod pritiskom

danas, rastegnut između homo poeticusa i homo

politicusa

uživam u sretnim apokalipsama novog milenija.

iz pjesme „Kralj žaba“, Faruka Šehića; „Transsarajevo“ (zbirka pjesama); objavljeno u Faruk Šehić: „Hit depo, Pod pritiskom, Transsarajevo, Apokalipsa iz Recycle bina“, Zagreb: Durieux, 2007, str. 253

O generaciji

Kako u pripremnoj fazi analitičkog planiranja, tako i u toku prikupljanja podataka, nismo insisitirali na stvarima poput pravljenja razlike između pojmova „generacija“ i „godište“ (a to se, također, nije pojavilo u odgovorima ispitanika/ica kao jedan od mogućih načina rezonovanja), niti smo tražili od ispitanika/ispitanica da problematiziraju raspon godišta ispitanika koji su dio istraživanja. Tako u dobivenim narativima varira upotreba samog pojma i u singularu i u pluralu („generacija/e“) iako se odnosi na percepciju ličnog pripadanja, a najčešće korišteni sinonim jeste „raja“.

Veoma specifično jeste da se u narativu ne pojavljuje antipod tzv. pozitivnom generacijskom „kodu“, odnosno nema negativnog vrednovanja u odnosu na generaciju prije rata. Na ovom mjestu treba naglasiti da se većina ispitanika/ica već u ranoj fazi razgovora odredila na način da govore iz svog iskustva i da

imaju u vidu ljude sa kojima su bili bliski u tom periodu, ali veoma brzo, kroz sam razvoj narativa, nesvjesno su izlazili iz tog samodefiniranog okvira i diskurs gotovo u potpunosti poopštavaju tako da se izjave odnose na bilo kojeg pretpostavljenog pripadnika generacije, odnosno na generaciju kao takvu.

Tri ispitanika su, uzgred, pomenuli „papke“ kao dio generacije, ali u tim slučajevima nije ujednačen način objašnjavanja ko su to bili „papci“. Samo jedan ispitanik jasno je podijelio generaciju *na ideološki zatucane i alternativu*, sebe pozicionirajući u manjinu („alternativu“), te se dalje u razgovoru, uglavnom, referirao na tu specifičnu manjinu. Slično tome, dva druga ispitanika snažno su u toku razgovora insistirali na svom ličnom iskustvu kao dominantnom za promišljanje teme, tako da su reakcije na postavljena pitanja bile prije svega određene formom „u prvom licu“.

Kako god, po mišljenju najvećeg broja ispitanika/ica, kada je u pitanju prijeratni period, socijalni i (ne)formalni okvir habitacije generacije/a bili su *škola i komšiluk/mahala/kvart*, a nešto rjeđe i *mjesto gdje se izlazilo*.

U rekolekciji i rekostrukciji pamćenja, epiteti kojima ispitanici/ispitanice karakteriziraju generaciju/e kojoj pripadaju, kada je učestalost pojavljivanja ključnih riječi u pitanju, su *bezbrižna, sigurna, normalna, urbana i naivna*. Pitanje solidarnosti i okrenutosti jednih prema drugima dominira kao pozitivna vrijednost, dok se „pripadnost kao kolektivni idenitet“ predominantno razumijeva na osnovu interesa za specifična polja kulture, najčešće muzike koja se slušala ili literature koja se čitala, što je ujedno bio i interni „faktor razvrstavanja“.

Iako je u dobivenom narativu prisutno pominjanje ideološkog karaktera prethodnog režima, kod većine ispitanika/ispitanica to ne figurira kao značajan faktor obilježja generacije, dok manji broj ispitanika/ica tome pridodaje određeni značaj, ali ne nužno negativan (osim u jednom slučaju). Prisutan je i jak narativ o „anacionalnosti“ što, po razumijevanju ispitanika/ispitanica, nije jednoznačno „anti-nacionalnosti“, odnosno stiče se dojam da su ispitanici bili svjesni nacionalnih razlika, ali je to za njih u tom periodu bilo nebitno (ispitanici navedeno percipiraju kao pozitivan stav). Međutim, u dijelu razgovora koji se vodio o poslijeratnom periodu, odnosno o sadašnjosti, jedan dio ispitanika/ica propitivao je tako (samo)izrečene postavke o nečemu isključivo pozitivnom, odnosno pojavila se zapitanost nije li možda dio problema upravo i u tome. Naime, ti ispitanici/ispitanice smatraju da bi možda bili spremniji reagirati na izazove sa kojima su bili brutalno suočeni početkom i u toku rata, kao i danas, da nisu u tom prijeratnom periodu bili tako *bezbrižni, čuvani, sigurni i operisani od ideologija i pripadnosti*.

Konačno, apolitičnost i odsustvo interesa za politiku naglašava se kao bitna karakteristika generacije u tom periodu, tako da je samo jedna ispitanica kao primjer navela glasanje na referendumu za nezavisnost Bosne i Hercegovine. Iako su na prvim višestranačkim izborima u BiH većina ispitanika/ispitanica imala pravo glasa, samo su dva ispitanika spomenula tu činjenicu. Jedan ispitanik pomenuo je *da se nešto vrtilo oko Markovićevih reformista*, a drugi da je bio *blizak SDA*.

Kada su u pitanju odnosi prema (neposredno) starijim i (neposredno) mlađim generacijama od njihove, većina ispitanika/ica ima veoma ujednačene odgovore, tj. jasno se može identificirati afirmacija interne i neformalne hijerarhije u

odnosima stariji-mlađi, ali na principima *poštovanja* i *uvažavanja*, te drugim pozitivnim vrijednostima i specifičnostima tog vremena i konteksta.

Po pitanju vizije o životu, odnosno na pitanje „Da li je prosječan pripadnik vaše generacije u tom periodu imao jasnu viziju o svom životu?“ samo dva ispitanika nisu odgovorila odrečno, tj. smatrali su da su imali jasnu viziju o životu. Interesantno je da su svi ostali ispitanici/ispitanice viziju o životu razumijevali isključivo kao pitanje futura, odnosno, govorili su kako nisu imali pojma šta će sa njima biti, ili šta će eventualno postati, niti su to smatrali posebno bitnim za njihova tadašnja razmišljanja!

Konačno, na pitanje „Da li se često (tj. koliko često) sjećaš tog perioda?“ uočavaju se prve značajnije razlike u narativima. Nešto više od polovine ispitanika/ica, njih 16, kaže da se *nikako, sve rjeđe* ili *veoma rijetko* sjećaju tog perioda, a razlozi za takav odgovor pronalaze se uglavnom u specifičnostima današnjeg konteksta i načina življenja (zaokupljenost problemima svakodnevnice). S druge strane ostali ispitanici/ispitanice kažu da se *stalno, često* ili *sve češće* sjećaju tog perioda, bilo uslijed toga što je to bio bolji dio njihovih života, koji im na specifičan način nedostaje, bilo uslijed pozitivne nostalgije, odnosno uslijed intimne potrebe da se tadašnje stvari promisle iz današnje perspektive i iskustva.

Značajnom broju ispitanika/ispitanica to prijeratno vrijeme doima se kao daleka prošlost, davno prošlo vrijeme, nešto veoma udaljeno i odjelito od njihovog današnjeg života (*kao da sam od tada preživjela pet života, prošlo je puno vremena od tada, davno je to bilo*), a samo jedan ispitanik primijetio je da je taj period pozicioniran na tačno polovici njegovog života.

O ratu

Negdje doista na pola od preživljenog života većine ispitanika/ispitanica desio se početak rata u Bosni i Hercegovini. Kao uvod u razgovor o ratu postavili smo krajnje subjektivno pitanje ispitanicima/ispitanicama – „Kada je za tebe počeo rat?“. Prihvatili smo rizik da bi na tako postavljeno pitanje, kao i pitanje „Kad je za tebe završio rat?“, mogli dobiti mnoštvo informacija koje nećemo moći koristiti kao nalaze studije (još jednom, ni metodološki, niti psihološki nismo namjeravali raditi autobiografske intervjue), ali smo na taj način pokušali uvidjeti da li je u toj vrsti samorefleksije moguće, i koliko je moguće, uvidjeti uzroke „razbijanja“ grupnog narativa.

Očekivano, za razliku od prijeratnog perioda, iz odgovora se ne može uvidjeti koji bi to bio mogući socijalni i (ne)formalni okvir habitacije generacije/a, a iznimka su ispitanici bivši vojnici („jedinica“, „linija“). Opšte mjesto grupnog narativa jeste da niko od ispitanika/ica nije očekivao da će se desiti to što se desilo, a manjina onih koji su nešto „naslućivali“ (ispitanici koji su se krajem 1991. godine vratili sa odsluženja vojnog roka u Jugoslovenskoj narodnoj armiji, ispitanici/ice koji su imali rodbinu u Hrvatskoj) tvrde da ipak nisu htjeli vjerovati da se takve stvari mogu desiti. Nakon što su ispitanici/ice u razgovoru subjektivno odredili momenat početka rata (a jedan dio njih izjavio je da nikada prije o tome nisu razmišljali na taj način, ili su pitanje okarakterisali kao *zanimljivo*) uglavnom su naglašavali da usprkos svjesnosti novonastale situacije očekivanja su bila da će se stvari završiti u kratkom vremenskom periodu.

Na žalost, mora se još jednom istaći činjenica da se grupni narativ apsolutno „poklapa“ na najtragičnijoj i najbolnijoj posljedici rata kada je u pitanju generacija/e – *mного nas je poginulo, pobijeni smo, puno je raje otišlo, nema nas više tako puno ...*

Pitanje o završetku rata nudi dodatnu ambivalentnost u grupnom narativu. Kad se izdvoje subjektivni/lični elementi narativa, većina ispitanika/ispitanica navodi „formalan“ momenat prestanka rata (*pucanja*), bilo datumski na dan potpisivanja mirovnog sporazuma, bilo nekoliko mjeseci prije ili poslije toga (npr., *demobilizacija, povratak kući iz izbjeglištva*). Međutim, nešto veći broj ispitanika/ica (njih 14) tvrdi da po mnogim obilježjima rat zapravo nikada nije ni završio, da još uvijek traje, i kako stvari stoje još će trajati, a za ovaj nešto manji broj ispitanika/ica (njih 12) rat je završio, ali posljedice koje su očigledne i prisutne uzrokovane su ratom, ali ih ne određuju kao sam rat.

„Da li vam se život djeli na prije i poslije rata?“ bilo je pitanje koje je zatvaralo drugi set pitanja i bilo uvodno pitanje za razgovor o sadašnjosti. Bez obzira na prethodno izrečene stavove o tome kada je i da li je završio rat, za većinu ispitanika/ispitanica (22 ispitanika) život se dijeli na prije i poslije rata, ali odgovori ipak variraju od potpuno uvjerenog stava onih koji smatraju da se dijeli *apsolutno; definitivno; naravno; zar se svima ne dijeli; debelom jasnom linijom; neminovno se dijeli*, preko onih sa nešto blaže izrečenim afirmativnim odgovorom – *da, dijeli se, dugo sam mislio da se ne dijeli, ali dijeli se*, pa do onih sa relativizirajuće afirmirajućim stavom – *u nekom kontekstu dijeli se; u ovom verbalnom smislu da*. Za četiri ispitanika to nije slučaj – *ne dijeli se; ne determiniram ga tako, vidim svoj život kao nešto kontinuirano; ne dijeli se... nisam nikada to gledao tako; i ne, zato što smatram život cikličkim krugovima...*

O društvenim vrijednostima

Prelaz ka detaljnijem razgovoru o sadašnjici tretirali smo pitanjem o sistemu društvenih vrijednosti, odnosno da li su se i kako promijenile društvene norme i same vrijednosti. Svi ispitanici/ispitanice slažu se da su vrijednosti u potpunosti izmijenjene, i to krajnje negativno, i većina kao ilustraciju navodi „trku“ za materijalnim stvarima i novcem, hipokriziju i princip nasilja, odnosno nedovoljno vrednovanje sfere kulturnog u najširem smislu te riječi. Ukratko, razumjeli smo da je po mišljenju ispitanika i ispitanica problem u tome što je tzv. stari sistem vrijednosti srušen, a novi još nije uspostavljen. Moralne vrednote su hendikep, a ne prednost u novonastalim okolnostima, insistiranje na principima je autsajderska pozicija, a loša ekonomska situacija jeste idealan okvir za takve sunovrate. Većina ispitanika/ica uzroke takvom stanju vidi kao direktnu posljedicu rata, a jedan manji broj ispitanika smatra da bi do takvih promjena došlo neminovno i bez rata obzirom da je to karakteristično za sve tzv. zemlje u tranziciji nakon kolapsa prethodnih režima, te uzevši u obzir globalizirajući karakter svijeta.

Pokušali smo dobiti odgovor i na pitanje kako u takvim okolnostima percipiraju svoju generaciju/e, a dobiveni narativ se može podijeliti po tri ključna osnova: jedan dio ispitanika/ispitanica smatra da generacija stoji dosta dobro: *većina se snašla....; uglavnom dobro, zaposleni smo...; stojimo dobro, talentovani smo; dobri smo, veseljaci ali, ozbiljni u poslu....* Drugi dio ispitanika/ica uviđa – *deziluzionirani smo, van konteksta i osamljeni; ni tamo smo ni ovamo, nema nas nigdje; popušili smo ga; ne primjećujem nas nešto puno, imam osjećaj da nas skoro i nema, dok treća grupa*

ispitanika/ica smatra da se mora uzeti u obzir i jedna i druga strana medalje, dakle ovisi o kome se radi. Upitani o konkretnim problemima s kojima se susreće prosječan pripadnik generacije, odgovori se, uglavnom, svode na otužnu sliku društva kao takvog -- nefunkcionalna država, opšta neimaština, nezaposlenost, manjak perspektive, neizvjesnost.

O izgubljenima

Već u pripreмноj fazi projekta pojavio se problem naslova projekta, kao i centralne tačke prema kojoj bi se mogao orijentirati istraživani grupni narativ. Iako dobrim dijelom naslov jeste sugestivan, trudili smo se maksimalno otvoriti mogućnost problematiziranja i percepcije pojma „izgubljeni“.

Svi spitanici su prije početka intervjua pročitali dokument *Saglasnost o učestvovanju* kako bi se upoznali s predmetom i ciljevima istraživanja, te načinom vođenja intervjua. Taj uobičajeni formular (dio metodološkog instrumentarija), uz to što je bio u funkciji otvorenosti i korektnosti spram ispitanika i ispitanica, imao je i namjeru ispitanicima još jednom ukazati da predmet istraživanja nije unaprijed determiniran. Doista, sam dokument naslovljen je sa „*Izgubljeni u tranziciji*“: *intervjui*, dakle, uz korištenje znakova interpunkcije (navodni znaci) koji imaju funkciju indiciranja namjere da je problem koji se istražuje interpretativan i otvoren. Dalje u tekstu dokumenta ponuđenog na čitanje prije intervjua se i pored znakova interpunkcije pod kojima je navedena odrednica „*izgubljena generacija*“ nalazi i prefiks *takozvana*, što nije u saglasnosti sa pravopisnim standardima, ali smo imali potrebu što preciznije odrediti se prema ovom pitanju.

Čini se da smo djelimično uspjeli u namjeri. Nešto malo više od polovine ispitanika/ica (14) termin „izgubljeni/a“ vredonosno je konotirao kao eksplicitnu tvrdnju koju je trebalo u potpunosti potvrditi kao tačnu, kao odgovarajući izričaj, s tim da je naracija kod nekih od ispitanika/ica iz ove grupe išla i u pravcu kako je to specifikum ove, ali i svih drugih mlađih generacija koje su preživjele rat.

*- jesmo... ni tamo dovoljno formirani, onda rat, poslije rata diolji kapitalizam...
[pripadnici generacije] osjećaju se izgubljeni...*

- ja se mogu složiti s tim... isto kao da mi je neko oteo jedan dio života.... nemam više vremena za neke stvari.... uzeli su nam to vrijeme....

- izgubljena ili suvišna kako kog hoćeš – prekriži nepotrebno... i potrošena generacija.

- jašta nego izgubljena... samo sam ja to znao, ali nisam znao da će to biti baš ovako.... Remark i „Povratak“ 1919: ako je Švabo tako najebao, kako će biti sa nama....

- jesmo.... čast izuzecima, ali mi jesmo generalno pogubljeni....

- to je to.... generacija je izgubljena zato što je nasilno prekinuta u svom planiranju života, bačena i razbacana tim ratom, prisiljena na snalaženje...

- jesmo, dobar izraz... stalno si u sukobu sa sobom, u ono što vjeruješ i sa onim što moraš, u raskoraku sam sa sobom....

- jeste izgubljena... baš izgubljena generacija... ja mislim da je to najtačnija atribucija... kad kažeš izgubljena to je svršena stvar...

- meni je svaka generacija izgubljena od moje pa nadalje...

- Ja se slažem s tim [izrazom] i još bi masu pridodao...

- Kad sam čula taj izraz bilo mi je malo, ono, šta izgubljen, ko izgubljen, jesi li to ba meni rek'o... s druge strane vidi fakat... to je sve ono onda što smo dosad [pričali]...

Druga po brojnosti grupa ispitanika/nica, njih petero, nije vidjela problem sa generacijom u tako ponuđenoj odrednici :

- nisam sigurna da smo izgubljeni... ne mislim tako...

- izgubljeni su oni koji više nisu živi.... neki koji su otišli npr. postigli su sjajne stvari... nismo izgubljena generacija... malo smo defektni u populacijskom smislu...

- ova generacija će jednom doći na vlast.... mi ćemo izvuć' ovu zemlju na pravi put... ono malo što nas je ostalo je ekstra kvalitet.... imamo ogromno iskustvo...

- ne bih to nazvao izgubljenom generacijom... to se odnosi na one iz Drugog svjetskog rata... nismo mi izgubljeni... izgubljena smo zemlja...

- ne mislim da smo izgubljena generacija... možda samo oni koji ne postoje u određenoj količini...

Treća i najmanja grupa ispitanika/nica optirala je za redefiniranje same odrednice nakon postavljenog pitanja – „Često se može čuti mišljenje da se radi o izgubljenoj generaciji. Koje je vaše mišljenje o tome?“.

- možda je to generacija koja je najviše podnijela.... mnogi kažu da su im uzeli najljepše godine, i čini se da jesu.... doživjeli smo knockout... ali nam se divim, dobro je da smo normalni...

- ne vjerujem da smo izgubljeni, već vrlo umorni.... ali ne znam šta bi nas poguralo....

- Mi nismo ubijeni u pojam, sve ovo što je iza nas je ubilo u nama ambiciju da mi nešto... to ratno iskustvo nas je uhvatilo... taman smo bili u poletu da nešto...

- ja bih nazvao svoju generaciju karika koja nedostaje... zato što smo mi trebali biti ta karika u evoluciji...

Konačno, jedan od ispitanika smatra da generacija jeste izgubljena ali, po njegovom mišljenju, izgubljena ako to razumijevamo kao pitanje mogućnosti političke manipulacije:

- u tom nekom smislu jesmo izgubljeni, ideološki... ali to je pozitivna stvar....

O pogledu izvana

Za razliku od dijela razgovora o prijeratnom periodu i pitanjima o generacijskom (unutarnjem) pogledu na starije i mlađe generacije od njihovih, zbog specifičnosti današnjeg konteksta, pitali smo mišljenje ispitanika i ispitanica o tome kako ciljnu grupu danas vide stariji od njih i mlađi od njih. Grupni narativ o prijeratnom periodu po tim pitanjima mnogo je ujednačeniji i određeniji.

Današnji odnos sa starijim generacijama ne percipira se kao relevantan (*ne znam; mi smo ti stariji; nema tu neke razlike; to ti je isto; ne gledaju nas kroz godine, već šta i kako radimo; svak' je zadeveran svojim problemima...*), dok je nešto drugačija situacija po pitanju mlađih generacija, naročito onih koji danas imaju onoliko godina koliko su pripadnici ciljne grupe imali pred početak rata.

U osnovi, mlađi su percipirani kao *drugačiji* uslijed okolnosti u kojima odrastaju, pa iako ih najvećim dijelom ne treba kriviti za to što jesu, gotovo opšte mišljenje je da su slabije obrazovani, njihove sfere interesovanja su negativno percipirane, mogu se čak i osjetiti elementi zabrinutosti za nadolazeće generacije. Također je primjetno da su pripadnici ciljne grupe znatno više orijentirani prema starijim generacijama od svoje i da većina nije sigurna da bi se značajniji odnosi sa mlađima uopšte mogli uspostaviti.

O politici i političkom

Na postavljeno pitanje o Dejtonskom mirovnom sporazumu i političkom uređenju države, najveći broj ispitanika/ica u prvi mah navodi po njima jedinu pozitivnu stvar – zaustavio je rat. Čitav narativ nakon toga ukazuje izričito na negativne strane političkog ustrojstva, od podjele države na entitete i kantone,

preko ogromne i nefunkcionirajuće strukture vlasti, do nacionalizma, loše ekonomske situacije, a upotrebljavaju se i metafore/deskriptori poput *propao eksperiment; sranje pravo; ta budalaština* i *Dejton je nula*. Tako ne iznenađuje da o političarima većina ispitanika/ica ima iznimno negativno mišljenje, osjećaju prezir prema njima i smatraju ih licemjerima koji rade isključivo u sitnosopstveničkom interesu. Jezičke konstrukcije koji se navode uz političare su *kriminalci; govna; debele guzice; lažovi; lopovi; necivilizirani; nekultivisani; neobrazovani; životinje; kabadahije* i *lijena kopilad*. U nekoliko intervjuja pomenuta je fraza *čast izuzecima*, ali niti jedan konkretan izuzetak nije implicitno ili eksplicitno naveden.

Bilo nam je značajno saznati o eventualnoj političkoj aktivnosti ispitanika i ispitanica, te razumijevanju sebe kao politički aktivnih osoba. Jedanaest ispitanika/ica percipira se kao politički aktivni, ali razumijevanje političkog aktivizma varira od pukog čina glasanja, preko specifičnosti posla koji obavljaju (dakle, društveni i javni angažman), pa do jednog ispitanika koji je veoma aktivan u radu političke stranke čiji je član. Dodatno, dva ispitanika (ispitanik i ispitanica) izjavila su da su u prošlosti bila politički aktivna kroz rad političkih partija, ali su vrlo brzo odsutali od daljnjeg angažmana. Petnaest ispitanika/ica smatra se apolitičnim, odnosno politički neaktivnim, a mnogi među njima kažu da više i ne glasaju, odnosno da rijetko glasaju. Doima se da odbojan stav prema politici i političarima dominira i karakterizira nemogućnost artikulacije političke uloge koju bi eventualno mogli imati.

Prospekti za budućnost

Tačku diskursa orijentiranog prema budućnosti određivalo je pitanje „Šta te pokreće u životu?“. Odgovori su krajnje subjektivizirani kako i priliči, ali su kod jednog broja ispitanika/ispitanica poopšteni do te mjere da su zapravo opšta mjesta od kojih bi eventualno trebala da krene eksplikacija, a ne da se na njima završava kao što je to bio slučaj (*dijete; najuži krug porodice; sređen privatni život*). Cijenimo da je moguće da se radi o jednoj vrsti eskapizma iz izuzetno frustrirajuće i neizvjesne svakodnevnice, te nemogućnosti da se jasno odredi spram budućih izazova. Druga grupa ispitanika/ica navodi termine poput *inata; unutarnjeg nadahnuća, te posla koji rade*, tj. diskurs orijentiran na „sad i ovdje“, a najmanji je broj ispitanika i ispitanica koje pokreće želja da se nešto napravi u budućnosti, odnosno da se postignu određeni rezultati.

Na pitanje „Da li je život negdje drugdje?“, dvadeset ispitanika/ica smatra da to uglavnom nije slučaj obzirom da imaju specifična iskustva vezana za „življenje“ u inostranstvu (*izbjeglištvo; putova/la sam puno*). Pominjanje ekonomskog, egzistencijalnog faktora unekoliko mijenja perspektivu, ali se i dalje istrajava na faktičkom stanju poput *život je tamo gdje jesi; nemam iluzija; teško bi mi bilo početi negdje drugdje; sve je to u pet deka; može se i ovdje dobro živjeti*. Nekoliko preostalih ispitanika/ica smatra da život jeste negdje drugdje: *ali za ove nove generacije, za mene je kasno; sada bih odlazak iz BiH shvatio najnormalnijim, a ne bježanjem, razmišljam da odem negdje i mislim da jeste, već imam neke planove, kao i većina drugih ljudi....*

„Kako sebe vidiš u budućnosti“ završno je pitanje u intervjuima. Niti jedan od ispitanika/ispitanica nema posebnu predodžbu o budućnosti, a najveći broj njih o

tome posebno i ne razmišlja. Većina ne vidi neke značajnije promjene u budućnosti, izuzev nekog „normalnog“ razvoja stvari (*nastaviti raditi to što radim; da imam djecu*). Ali ono što je interesantnije jeste da se kod određenog broja ispitanika/ispitanica artikuliraju razlozi zašto je teško misliti i planirati za budućnost – radi se o još jednoj među posljedicima rata! (*ne pravim dugoročne planove, to me je rat naučio; znam da imam sutra, ali ne mogu zamisliti i planirati pa da mi se opet dogodi neko sranje; „svako pominjanje budućnosti izazove strah, valjda je to od rata; valjda nisam sklon projiciranju zbog rata*).

Konačno, tek jedna ispitanica ističe optimizam, i to na veoma specifičan način:

*ipak sam optimistična, stvari će se promijeniti na bolje... iako ne učestvujem u tome
mislim da će biti bolje, nadam se.....*

Zaključna razmatranja

Broj ispitanika, vremenski okvir za rad i mogućnosti koje su nam bile na raspolaganju, unaprijed su odredili da smo ovaj projekat razumjeli kao jednu od „puzzle-i“ u velikoj neposloženoj istraživačkoj ploči određenoj kao „Izgubljeni u tranziciji? Generacije 1968. – 1974.“. Stoga su i zaključna razmatranja koja slijede više u funkciji orijentacije nekim budućim istraživačima, a nikako kao definitivni odgovori na postavljena pitanja.

Za razliku od grupnog narativa o stvarima iz prošlosti koja se odnosi na prijeratni period (jedan ispitanik navodi: *prije rata u koloru, sada su crno-bijele fotografije... rat i poslije rata kao da sam sjeo u vagon brzog voza... isfragmentirano...*) veoma je teško dobiti zajedničke elemente narativa kako za ratni, tako i za poslijeratni period. Evidentno je iz analize dobivenog sadržaja da je ispitanicima i ispitanicama sama artikulacija problema veliki izazov, tako da ne iznenađuje ambivalentnost kako u pojedinačnim, tako i u grupnom narativu.

Jedan od specifikuma ciljne grupe jeste „nesvjesno“ izbjegavanje da postave sebe u predmet posmatranja, stoga je na sceni hiperprisutnost problematiziranja i analize svega što ih okružuje bez uviđanja dvostrukosti uzročno-posljedične veze. Dakle, ispitanici/ispitanice nemaju problem sve do minucioznosti analizirati stvari kada su u pitanju „izvanjski“ uzroci, ali gotovo u potpunosti izostaje analiza da li je, na koji način i koliko sam subjekt uopšte mogući uzrok određenih procesa.

Tako je u grupnom narativu prisutan „bijeg“, tj. uklon od subjektiviziranja problema što rezultira u percepciji biti objekt, a ne subjekt, današnje situacije u

kojoj se nalazimo.... Kada je u pitanju, recimo, politika, stvari su dovedene do ekstrema -- radi se o gotovo o „svjesnom“ svrstavanju u poziciju „autizma“.

S druge strane, očigledno je prisutna želja i volja da se očuva i istraje na nepovredivosti principa individualnosti, što je rijetka pojava u društvu u kojem je „kolektivno“ uzdignuto na rang najviše vrijednosti i značaja. Iako se radi o situaciji „biti na marginama“, kao i o autsajderskom statusu, u društvu ovakvom kakvo jeste, radi se i o tome da se može ostati dosljedan pozitivnom stavu i ne pristati na negativne vrijednosti koliko god se one činile, ili jesu, profitabilne. I to je jedan od razloga da su značajna postignuća osoba koje pripadaju ciljnoj grupi ostvarena u svim drugim sferama izuzev one koju kolokvijalno određujemo kao politika.

Studija, nadamo se, identificira teme za dalja istraživanja i intervencije, te inspiriše na dodatna promišljanja.

*Ima bit da san potrošija
I ono malo suza za navodnit dolinu sevdaha
I bluesa
svit je tužan, tu nikad neće bit pravde
za one koji žele samo da žive I rade I ljube,
I smiju se svemu ka vicu
A ja se pitan ima li smisla praviti dicu
Donosit ih na svit di su život I sloboda
Ka roba, koju će neki moćnik prodat
I ove stare melodije bude memorije
Čiste nostalgije,
I ne znan šta mi je
Stari s bafima, stara s ogromnom trajnom
Sestra I ja, cili umazan slajom
I sve je daleko I tajno
Znan ni onda nije sve bilo bajno,
al ditetu sve je sjajno i pari mi se puno lipše
I ove kapi kiše ka da šapću: "Nikad više..."
Jer sve prolazi, ostaje samo u nama
U srcima , u umu, I foto albumu
Priča svaka slika, da ne zaboravin nikad
Nasmijana lica nekih starih prika
Nekih nema više, ostale su sjene
Mora bit da je s njima nesta
I dio mene
Al vrate ga kiše,
I vitar s juga
Neka stara pisma, nostalgija I tuga.*

*Nekad se pitan jel tribalo sve baš tako bit pa mislin,
tribalo je bit, jer je proklet ovi svit
I dobri ljudi uvik izvuku deblji kraj
Zato se nadan da postoji I pakal I raj
Neki viši sud, Božja pravda
Da presudi I kazni svakog onog gada
Željnog rata I žednog krvi
Al ko je bez grijeha nek baci kamen prvi
Ironično zaista, da citira Krista
Jedan od onih šta je odgojen u obitelji ateista
I to u mraku, u miješanom braku
U nekoj dalekoj zemlji, sad je samo u zraku*

*I baš me je tamo donila roda
Da ne mrzin I buden pošten, iskren I odan
A razliku između zla I dobra
Nisan naučija ni od fratra, ni hodže, ni popa
A kad su zavladaali oni šta su pali s kruške
Božji ljudi su blagoslovali puške
Janjce slali u smrt, za svoga Boga, jedinoga
Za ludilo svoga ideologa kad bijesni mržnja
razum nije lijek
I ludilo uvijek promijeni tijek
Povijesti, i ispiše novu krvavu stranu
U zemlji seljaka na brdovitom Balkanu.
Zato letin visoko iznad napaćenog tla
Daleko od poimanja dobra i zla visoko gore,
ka Suncu, u nebesa di se gužvaju poruke SMS-a
iz ovog vrimena izlazin van
I zaranjan u neki davni, zaboravljeni san
Neki bolji dan, pun smija I vica
Di su sritni ljudi I njihova dica
I gledaju u sutra, ozarena lica
Puni nade, u tom svitu pravde
Jednakosti, bratstva I slobode
U svit ljubavi me misli vode
I još uvijek virujen da će na ovoj planeti
Jednog dana svi ljudi moć živit sretni
Razum, ljubav I znanje izgradit će raj
I znaj, neće biti ironije za kraj.*

Aleksandar Antić: "Nostalgična"

IZ NARATIVA

O generaciji

...bili smo znatno oslobođeni ideologija... nismo bili monolitni po pitanju kulture, bili smo otvoreni, kulturno razbijeni, a vodio nas je interes.... imali smo riješen identitet po pitanju državnosti, ali se nije puno pričalo o tome... ISPITANIK1 1971

...prilično bezbrižna generacija, ali i djeca krize iz kasnih 80-tih, na neki način prelomljena generacija, zaustavljena u naponu... odrasli smo u pop-kulturi, a onda smo vraćeni u epiku.... ISPITANIK2 1970

...najviše liče na posljednje mohikance socijalističkog društva... zavalili su nas, razvalili su državu, zavalili nas podjelama na nacije... ISPITANIK1 1973

... zlatna generacija... puno je obećavala.... baš smo bili jaki i obećavali.... neko se izvukao, neko se potvrdio, neko pogubio... ISPITANIK4 1970

...Mi smo bili pravi reprezentivi one urbane generacije koja je počela da uvažava i da živi estetiku MTV-a.... ...građanske vrijednosti koje su počele gubiti na vrijednosti... vrijednosti zajedničkih ideala...ono što je socijalizam nametnuo kao kolektivni duh... ISPITANIK1 1969

...sve ove druge generacije su imale svoj kontinuitet i mi smo se naslanjali na neku prethodnu generaciju koja je već nešto napravila, a ova generacija poslije nas se nije naslanjala na našu generaciju... ISPITANIK5 1970

...još uvijek bila bezbrižna imala normalno školstvo, odrastanje, normalnu ulicu, sve one sadržaje koji izlaze van okvira onog kućnog i institucionalnog obrazovanja... ISPITANIK6 1970

... kao generacija bili, podijelio bi ih grubo rečeno na ideološki zatucane i alternativu... zanimljiva generacija u smislu devedeset posto tih ljudi napravili nešto interesantno u životu... ISPITANIK4 1973

... meni je izgledala kao prva prava generacija koja se odvojila od mainstreama...moj trenutni identitet je obilježen time što sam pripadao nekoj bivšoj Jugoslaviji s bratstvom i jedinstvom u zadnjim trzajima...mi smo zadnja generacija...stabilnost...imali smo prijatelje, a ne Bošnjake, Srbe, Hrvate...živio sam u pravoj multikulturalnoj sredini.. ISPITANIK2 1974

Vizija o životu prije rata

...nismo imali jasnu viziju, imali smo svoje snove, ali ne tačan cilj... ISPITANICA1
1971

..ma kakvi... ni blizu... bili smo lijenčine.... razmaženi.... najviše nam je bilo do
zajebancije... puno smo se oslanjali na starce... imao si sve što si trebao....
ISPITANIK1 1973

... mnogi jesu imali jasnu viziju koja se rasplinula kad je počeo rat.... ISPITANICA1
1972

...imam osjećaj da smo bili zdravi u glavi... bile su to nabrijane generacije, sigurne
u sebe, čini mi se da su imali sigurnost i planove... ISPITANICA1 1970

... ne, mislim da sa toliko godina ne razmišljaš o tome.... nismo je imali i nismo je
ni trebali imati... bilo nam je beskrajno lijepo.... ISPITANICA2 1974

... sve je išlo nekom inercijom... danas su mladi ljudi mnogo brži.... nisam
razmišljao na način na koji se sad razmišlja... ISPITANIK1 1972

... nije, ne mislim da smo to imali, nit da pripadnik bilo koje generacije ima tu
jasnu viziju u tim godinama.... ISPITANIK2 1973

... mislim da smo imali, većinom smo bili ekonomski situirani, nismo bili
opterećeni novcem, svjesni vremena i situacije, i samosvjesni.... ali i sistem je
činio svoje i usmjeravao te....ISPITANIK4 1970

... mi smo bili generacija koja je svjesna da se s nama vodi veliki eksperiment u
reformističkom obrazovnom sistemu, ali se nije dala manipulirati... ISPITANIK1
1969

...mislim da se iz kuće vuklo...malo i ambicije ljudi koji su živjeli u ruralnim
područjima...niko ni stao da odluči sam sa sobom...rijetko se ko odlučivao da
promijeni grad... ISPITANIK3 1973

O starijim generacijama

... došlo je do brzog odvajanja od starih generacija... ISPITANIK1 1971

...nismo voljeli starije... mislili smo da ih treba opaliti maljem u glavu, ove preko trideset i pet... bio je jaz i nismo se razumjeli... ISPITANICA1 1971

... bila je tu dobra hijerarhija... mala, srednja i velika raja... nikad nisam dočekaao da budem velika raja.... ali na neposredno stariju generaciju malo se to počelo narušavati u smislu hijerarhije.... ISPITANIK1 1974

... imali smo sukob generacija, to je bilo normalno... neki su nam stariji bili uzori.... a na puno starije nismo ni obraćali pažnju.... ISPITANICA2 1974

... to je neka hijerarhija, nisu nam bili uzor, ali neki orijentir jesu bili... ISPITANIK3 1970

... nije me zanimala starija generacija... mislim da smo mi bili puni revolucionarnog zanosa... energije... ISPITANIK1 1969

...dio vaspitanja da se poštuju stariji...poslije dođeš u fazu uličnog vaspitanja... vrlo dobro izgrađen taj sistem...poštovanja generacijskog, a ti si dobivao stvari, edukaciju tu uličnu, kroz razne vrste... ISPITANIK6 1970

... odnos OK sa starijom generacijom...sve što ti je starije bilo bilo ti je OK...oni su, recimo, malo više kreirali neku budućnost...ili su imali više vremena... ISPITANIK3 1973

... super...imaš tu generaciju koja je napravila čudo...1962. do naše... oni su napravili nešto od svog života... nemamo taj generacijski problem kao hajde da ih povalimo da preuzmemo primat u bilo čemu, nego samo nastavljaš... ISPITANIK3 1971

...da smo mi puno progresivniji u ponašanju, oblačenju, potrebama...oni su bili malo potišteniji od nas pred sami konflikt....u Antino vrijeme: od nevjerovatnog optimizma do nevjerovatnog pesimizma... ISPITANIK2 1974

O mlađim generacijama

...mi smo prestali tjerati djecu, ali ni djeca nisu više htjela slušati... ne znam kad je prestalo to „velika“ i „mala“ raja... ISPITANIK1 1971

... kao i stariji prema nama... nismo ih puno primjećivali... bili su nam smiješni... krelci... ISPITANICA1 1974

...nista mlađi... pucali im čvoke, nikakav kontakt.... ali pazi i mi smo bili mlađa raja.... ISPITANIK1 1973

...imala sam osjećaj da su bili malo energičniji od nas, recimo dječaci... nisam vidjela neku pretjeranu razliku... čini mi se da su imali više šansi da se izvuku.... bili su neka mala raja... ISPITANICA1 1972

...sa pažnjom.... nismo baš gledali na njih kao na piliće.... uglavnom se ne sjećam negativnih osjećanja... ISPITANICA1 1970

...nismo imali nekakav odnos... bili smo malo arogantniji... bili smo urbani... ISPITANIK1 1972

...družili smo se i sa mlađim, imali smo neku komunikaciju... ISPITANIK3 1970

...mala raja, mi bili uzori... bili su mi mnogo bliži nego što su sad mlađe generacije... educiraniji nego što smo mi bili... informatička generacija vs. kulture predgrađa... rurbana generacija, koja se nije adaptirala... ISPITANIK1 1969

Ta te stvar uči, budi strpljiv, bit ćeš i ti jednom starija generacija... i onda se ti učiš kako ćeš se ti odnositi prema mlađim...to je bio sistem...mi nismo dočekali da sebi imamo mlađu generaciju... imali 22 godine kad je počeo rat...tu je prestalo apsolutno, sav se ovaj sistem urušio... ISPITANIK6 1970

...to je opet ona tradicija malima čvoke pališ...idi po cigare...tu je taj jedan hendikep odnosa mahalskog... ISPITANIK3 1973

Čega se najradije sjećaš...

...sjetim se: bezbrižno ubleharenje, jedinstvo, bili smo zajedno... mi nismo pravili mistifikaciju od derneka, kao što su radili oni prije nas... ISPITANIK1 1971

...sve je to sad malo pomiješano... sjećanja su u nekim blokovima... zavisi šta me podsjeti.... ISPITANIK3 1970

...sjetim se jedne slobode koju smo imali... možda tada nisi mogao otvoreno izraziti svoj politički stav ... mi smo bili ležerniji... rahatniji nego što su danas mlade generacije.... putovanja... odlazaka u inostranstvo... otkrivanja novih svjetova... otkrivena vrata...mogućnost izbora... ISPITANIK1 1969

...sjećam se da sam mogao otići gdje sam htio i da me niko ne pegla, putovat gdje god hoćeš, bezbrižno.... ta neka sloboda, ne opterećuju te glupastima... ISPITANIK2 1972

...najradije ljudi.... srednjoškolskih prijatelja.... sretan sam da je bilo i ima još interesantnih ljudi među njima, jako važnih za ovaj grad i državu..... o društvu: e to je taj problem što te tjeraju da sve to izbrišeš, a ti se toga jasno sjećaš... ISPITANIK2 1971

... Na prvu to mi je uvijek bezbrižnost...dok si učio u osnovnoj pjesmice...bezbrižno ovo, bezbrižno djetinjstvo...da bi tek kasnije shvatio šta je bezbrižnost... možeš sjediti danima i hraniti se tim, a da se potpuno isključiš iz ove svakodnevnice... ISPITANIK6 1970

Muziku...mi smo već tad svirali...naš bijeg iz tog...iz te mase, ja nikad nisam volio masu...ne mogu se staviti u neku generacijsku skupinu, osim što nas veže ista godina rođenja... ISPITANIK3 1973

...putovanja bez viza...kao klinac otići s rajom na more dvadeset dana, mjesec dana bez ikakve... da se moglo putovat svuda bez viza... pozorišne predstave... širi krug kulture... ISPITANIK4 1973

...te bezbrižnosti...tog open minda...neke otvorenosti za upoznavanje, za druženje, informacija... kad se sjetim prije rata... ISPITANIK3 1972

... najradije se sjećam benda...i užasno smo mislili da smo bezbrižni...to je problem tog neprepoznavanja političke situacije... ISPITANIK3 1971

Koliko se često sjećaš tog vremena

...slabo se sjećam tih vremena, mozak nam je, nama koji smo bili u ratu, prebrisao neke stvari koje su bile ranije... ISPITANIK1 1971

...uopšte ne... više ne... ostaviš prošlost, super je bilo, divno, krasno, ali ne pričamo o tome uopšte... nemam nekih ekstra emocija... ISPITANICA1 1971

...tek se u posljednje vrijeme sjećam, zadnjih par godina.... prije toga ništa, prvih godina poslije rata nije mi na um padalo.... ali ne mislim tako često, nije mi to pribježište, puno više mislim o ratu... ISPITANIK2 1970

...vrlo često... znaš zašto... kao da je stalo vrijeme s ratom i poslije nismo mogli nastaviti tamo gdje smo stali... ali nosi lijepe emocije... ISPITANIK4 1970

...puno... čovjeku se može sve oduzeti, al mu se ne može oduzeti njegovo sjećanje... vrlo izražen sentiment prema tom vremenu... melanholičan... evoluirao u rezigniranje... pamtim kao inenzivne trenutke moje sreće...mladost ukradena i uzeta, nasilno prekinuta... ISPITANIK1 1969

...prije sam razmišljao u ratu i poslije...možda do prije pet-šest godina sam intenzivno razmišljao, sad skoro nikako... ISPITANIK5 1970

...prečesto, vjerovatno... uvijek imaš ljudi koji imaju fenomenalno sjećanje na ta vremena i ta vrsta razgovora svima prija i odvuče te u sjetu i nostalgiju... ISPITANIK2 1970

...mislim da taj period prijeratnog života, pa i ratnog nama služi kao tableta protiv glavobolje, kad se u današnjem svijetu sretniš sa nekim kretenlukom, budalaštinom koja je po tvojim životnim načelima nenormalna, onda posegneš za tableticom protiv glavobolje iz prošlosti... ISPITANIK6 1970

...sastavni dio života...ne bih to nazvao nostalgičarskim žalom za tim vremenima...neke stvari koje danas radim lako se mogu povezati sa tim životom u tom predgimnazijsko-školskom životu...mnogo tih stvari odredilo čovjeka kakav je danas...
ISPITANIK4 1973

...ne želim razmišljati o njemu...ništa ne radi za mene...s obzirom da već duže vrijeme živimo u sistemu u kojem živimo to vrijeme gledam kao fin period života...moj identitet je kalibrisan tim... ISPITANIK2 1974

Kad je počeo rat

...slutio sam to obzirom na iskustvo iz JNA i Hrvatske iz 1991. ... vidio sam to prije pucanja.... ali ne da će biti ovako brutalno, to niko nije mogao pretpostaviti... ISPITANIK2 1970

...živjela sam tu gdje sam živjela i prije rata sam doživjela čak i prijetnju... neka dva mjeseca prije pucanja... bila sam izbjeglica u svom gradu... ostala sam bez svega... ISPITANICA1 1972

...možda kad je završio... ne znam.... valjda maj '92. ... nije počeo odmah, jer ta nada o prestanku rata postojala je uvijek.... vidi, početak rata je na pola mog života, a tako je živ, evo i nakon dvanaest godina... ISPITANIK2 1973

...nisam nikad shvatio... vjerovao da će to trajati kratko vrijeme...bio sam strašno naivan... potpuno neosvijješteni šta nam se može dogoditi... nismo mogli vjerovati da će brutalnost biti tako masovno... vampiri transformisani ljudi naši susjedi... ISPITANIK1 1969

... ali sam bila svjesna prije toga Hrvatske i rata prva pomisao na rat bila mi je na skijanju '91. na '92. na Jahorini, kada sam vidjela neke vojnike sa automatskim puškama i ta neka nelagoda.... ISPITANICA1 1973

...bukvalno kad je počeo... kad sam selila sa Grbavice... promjena, pa probudila sam se iz jednog sna i uspavanosti u ljepoti... ISPITANICA2 1972

.... kad sam otišao na liniju prvi put.... možda nakon jedne godine.... lažem, zapravo 1994. kad smo prvi put mi bili iznad njih, kad smo ih prvi put napali, bili u ofanzivi... ISPITANIK2 1972

...onda kada sam shvatio da nemam izbora, mogu li otići ili ne, i da ne zavisi od mene hoću li uzeti pušku, ili ne.... naivno sam zamišljao rat kao borbu šačice partizana i Švaba koji će se boriti tamo negdje... ISPITANIK2 1971

...Kad sam s Grbavice izvlačio opremu (muzičku) poslije prvih barikada... nisam '91. kad je na Hrvatsku...vrlo malo smo bili svjesni...zbog uticaja, odnosno neuticaja medija...zbog te jugoslovenske propagande... ISPITANIK3 1973

...neko koga znaš kad pogine je početak rata... sjećam se prvog dana...pored priče o Dubrovniku, Vukovaru, Kosovu...nije pomoglo da se spriječi efekat iznenađenja... ISPITANIK4 1973

Kad je završio rat

..u glavi je rat završavao mnogo prije nego što jeste... mi smo željeli da se završi... ali mogu ti govoriti da još nije završio za mnoge ljude... za mene je prestao odmah... ali još uviđamo rane, ožiljke... mi smo još uvijek taoci ljudi koji vladaju... produžava se agonija... ISPITANIK1 1971

...ne mogu ti navesti... bojali smo se mira, moram ti priznati... ne bi me iznenadilo da sutra počne opet.... prve dvije tri godine nismo bili ni svjesni da je mir... ISPITANICA1 1971

...pitanje je da li je završio... nepravedno i pogubno je završio.... nije bilo psihičke katarze.... ISPITANIK2 1970

...sanjao sam taj dan.... samo da se demobilšem, zvanično danom demobilizacije.... nije nikada završio... možda je ovaj sada i gori rat nego onaj klasični... ISPITANIK1 1973

...mislim da još nije završen... završilo je pucanje, Dejton i to, ali nije završen u glavama ljudi, ni u političkom, ni u ekonomskom smislu.... nemam osjećaj da mi to možemo promijeniti, nismo mi ta generacija koja to možemo izvući... ISPITANICA1 1970

...onog trenutka kad je stalo pucanje... kad su prestali progoni ljudi... prije rata slike u koloru, sada crnobijele... rat i poslije rata kao da sam sjeo u vagon brzog voza... isfragmentirano... ISPITANIK1 1969

...prva i druga deblokada Sarajeva, 1994. i 1995. godine... shvatio sam da se ne isplati boriti za ovu državu... samo su nas zavaljivali i poslije toga sam i prestao ratovati i o tome sam tako razmišljao.... tad je rat prestao za mene... ISPITANIK2 1972

...'93., kad sam skontao da je manipulacija stroga...agresija nije prestala, nije prestalo pucati'...tad sam skont'o da je ničim izazvano sve...nema svrhe čak ni to što se pričalo BiH ovo ono...brani nešto to... to je laž bila... ISPITANIK3 1973

...pitanje je da li je rat uopće stao...prvi MESS festival...U2 (koncert u Sarajevu) je simbolički kraj rata... ISPITANIK4 1973

...ali ja se nisam mogao vratiti u Banja Luku do 1999., jer je rat u glavi trajao još uvijek... i kada sam došao... nisam izašao dvije sedmice iz kuće... ja sam fakat shvatio da je rat gotov u januaru 2000....fizički sam se uvjerio u januaru 2000... ISPITANIK2 1974

Da li se život dijeli prije i poslije rata

...u nekom kontekstu dijeli mi se život prije rata i poslije rata... ISPITANIK1 1971

...definitivno se dijeli... ali je interesantno da mnogo bolje pamtim ono što se dešavalo prije rata... dva odvojena života, kao da je prošli život... ISPITANIK1 1974

...ne determiniram ga tako... vidim svoj život kao nešto kontinuirano... te odrednice su beskorisne, po meni te odrednice ništa ne znače... ISPITANIK1 1970

...ne dijeli se... nisam nikada to gledao tako... život kao život... ISPITANIK1 1973

... ne, zato što smatram život cikličkim krugovima... neko čitav život vrti jedan krug, a neko ide u viši krug... ISPITANIK1 1972

...strašno je podijeljeno, velikom jasnom linijom... ISPITANIK4 1970

...dijeli se na prije i poslije rata... kao da imamo dvije biografije... kao da smo dvije različite osobe... dvije biografije... komunistički duh zamijenjen nacionalnim duhom... ISPITANIK1 1969

...dijeli se neminovno.... promjena sistema, promjena društva.... dakle neminovno je... iz neke relativne sigurnosti ušli smo u ovakvu državu koja je potpuno neuređena... ISPITANICA1 1973

...dugo sam mislio da nije tako... ali jeste... nesvjesno početak rata uzimam kao odrednicu, tipa da li se nešto desilo prije ili poslije rata.... stalno se nešto dijeli.... zato su stranci zbunjeni... ISPITANIK2 1971

... prije, za vrijeme i poslije rata...to su stvarno tri različita perioda...hiperprodukcija priča...apsolutno je nenormalno ne pričati o ratu...najgori mi je ovaj period poslije rata...najnesuvisliji je kao period ovaj treći... ISPITANIK4 1973

O društvenim vrijednostima

... apsolutno... totalna erozija društvenih vrijednosti... negativna strana je prisutna... ISPITANICA1 1974

... naravno... mijenjale bi se i bez rata, možda ne tako naglo, ali bi... svi hoće brzu lovu, ali različiti su načini kako do toga doći... ISPITANIK1 1974

... apsolutno, i to je ono što je najveće razočarenje generacije.... sve su se vrijednosti porušile.... vrijednosti su devalvirane... ISPITANIK1 1970

... totalno su se promijenile... negativna selekcija je u svim poljima.... nemamo nikakve ideale... moralno smo krahirali... ISPITANICA1 1970

... jako su se promijenile, rekao bih da su se izgubile.... promijenila se i struktura stanovištva.... izgubili smo srednji sloj društva koji je motor društva... ISPITANIK3 1970

... mijenjaju se društvene vrijednosti, al' to bi se promijenilo i bez rata... i u svijetu je došlo do tih promjena... svuda u svijetu je propao socijalizam... ISPITANIK5 1970

... pa ja ne znam ko ih uspostavlja.... nešto jeste sigurno, ali da li je to dobro ili nije, nisam siguran... moguće je sa stanovišta morala, ne bi se trebalo to odvajati... ali eto malo smo preplašeniji.... ne pokazujemo neke dobre stvari... ISPITANIK2 1971

...živim po kriterijima po kojima su me roditelji vaspitali...po kriterijima obrazovanja u onom sistemu, ulično vaspitanje od starije raje, učila me vrijednostima, kriterijima, sve to danas ne da nije popularno, nego se žestoko gazi, nema više tradicije... to su stvari koje su danas potpuno izokrenute, po meni vrlo svjesno da se ubije društvo u pojam...ISPITANIK6 1970

...naravno da su se promijenile...mi ćemo tek vidjeti šta smo mi danas...toliko smo nisko da ne mogu ni zamislit' kad će postat' toliko jasno gdje smo mi sada... ISPITANIK4 1973

...potpuno su se promijenile...sve se naglavačke okrenulo nagore... ISPITANIK2 1974

Generacija danas

..stojimo dobro... talentovani smo... ljudi smo u usponu, idemo ka vrhuncu snage... preuzimamo polako... ali ne daju se stari, ne ide preuzimanje lako... ISPITANIK1 1971

...nema sredine... ili su se pogubili, ili su postigli nešto u životu... onda imaš one koji su otišli vani i koji su ovdje... smogovci su i nesmogovci, oni koji su nešto smogli i oni koji nisu... ISPITANIK1 1974

...deziluzionirana generacija... van konteksta smo i osamljeni smo... prilično osamljeni... ISPITANIK2 1970

kako ko.... šta ko želi... čudno i malo izgubljeno.... ni tamo ni ovamo.... nigdje smo.... kao „čardak ni na nebu, ni na zemlji“.... neki su se prodali... ISPITANIK1 1973

...stojimo loše... puno nas je stradalo na razne načine... poginulo nas je, ranjeno i osakaćeno, puno odselilo.... puno smo apatični i rat nas je time učinio... mi nemamo snage, umorni smo... ISPITANICA2 1974

... u ekonomskom i socijalnom siromašno i nesređeno, u idealističkom mislim da su ostali romantični i da vjeruju u ideale za razliku od nove generacije... bijeg od stvarnosti...ni u čemu ne učestvuje... ISPITANIK1 1969

... mi smo poslije rata počeli nešto da gradimo, a tad je možda već bilo kasno... sad sebe nalazim u situaciji da se borim za svoj neki položaj koji sam možda davno trebao imati... to što smo trebali sa dvadeset i pet radimo sa trideset i pet... ISPITANIK5 1970

...ima nas u zadnjih par godina...na TV...sudstvu... u politici najmanje...ima ih na položajima...više kroz umjetnost i kulturu gdje je mnogo lakše imati svoju individualnost i poziciju... ne vode društvo..vode kulturu, elemente kulture...nevladin sektor...ISPITANIK4 1973

Ima ih poprilično dobro uspjelih, pravo dobro skontali, izgradili od posla, porodice i ima totalno ono rasturenih...ISPITANICA3 1972

...loše stojimo u društvu...nismo zastupljeni ...nismo decision makersi...i dalje pokušavamo da shvatimo šta nam se desilo...politički osviješteni... ISPITANIK2 1974

Problemi

...praktični problemi su zato što smo dekontamirani... ne osjećamo se kao narodi već kao građani, i to je politički problem... ogroman broj nas su danas po Ustavu ostali... degradirani smo, obespravljani, diskriminirani... ISPITANIK1 1971

...osjećaj izgubljenosti... nisam ni tamo ni ovamo... asocijalni smo... povučenost u male svjetove... ISPITANICA1 1974

...morali smo praviti sistem... ništa nismo imali, sami smo morali sve praviti u globalu... a bili smo poprilično nespremni da to uradimo... ISPITANIK1 1974

...nestabilnost u državi... nemaš posla, to je pravo teško čovjeku od trideset pet, šest godina... zabrinutost za budućnost, jer oprezan si obzirom na iskustvo... beznadežnost...ISPITANIK1 1970

...problem je i to što ljudi nisu završili fakultete... ne srećem svoje godište ili su pobijeni, ili raseljeni... ISPITANICA1 1970

...ekonomski problemi...dosta rasutih brakova... institucija braka problematična... ISPITANIK1 1969

...kao i svima... postali smo stariji, moramo razmišljati o parama, stanu, autu.... normalne stvari koje dođu sa godinama... ISPITANIK2 1972

...neko nam je uzeo četiri godine i ovi stariji pokušavaju vratiti te godine...ISPITANIK2 1971

...ekonomija, polubijeli sistem [sistem polubijelog hljeba] ...ljudi rade za 300-400 KM... najveći problem u životu što može bit'...ako nemaš tanjir supe, nema ti ništa dalje pred očima...liježeš i ustaješ s problemom šta ćeš sutra...ISPITANIK3 1973

...identitet...shvatanje problema, ali nemogućnost artikuliranja problema...ne postoji struja s kojom se mi možemo identifikovati...ISPITANIK2 1974

«Izgubljeni»?

...izgubljeni su oni koji više nisu živi.... neki koji su otišli npr. postigli su sjajne stvari... nismo izgubljena generacija... malo smo defektni u populacijskom smislu... ISPITANIK1 1974

...izgubljena ili suvišna kako kod hoćeš – prekriži nepotrebno... i potrošena generacija... ISPITANIK2 1970

...jašta nego izgubljena... samo sam ja to znao, ali nisam znao da će to biti baš ovako....

Remark i „Povratak“ 1919.: ako je Švabo tako najebao, kako će biti s nama.... naivnost... ISPITANIK1 1973

ova generacija će jednom doći na vlast... mi ćemo izvući ovu zemlju na pravi put... ono malo što nas je ostalo je ekstra kvalitet... imamo ogromno iskustvo...ISPITANIK1 1972

...jesmo, dobar izraz... stalno si u sukobu sa sobom, u ono što vjeruješ i sa onim što moraš, u raskoraku sam sa sobom....ne znam ni jesam li stariji ili mlađi... možda pokušavamo nadoknaditi neke godine koje smo izgubili, ali možemo li mi to više uopšte... ISPITANIK4 1970

...jeste izgubljena... baš izgubljena generacija ...izgubljena zato što je umjesto da je proživjela život u harmoniziranim konstruktivnim okolnostima, ona je najbolje godine svog života proživjela u destruktivnim disharmoniziranim i nasilnim... sve odluke koje smo donosili su bile posljedice viših okolnosti... ISPITANIK1 1969

...vjerovatno mi nismo oni koji mogu odgovoriti na to pitanje.... mi smo ubijeđeni da idemo u pravom smjeru.... mislim da nismo svjesni toga, trebao bi nam neko drugi ukazati na to... ISPITANIK2 1971

...generacijski nećemo biti rukovodioci u firmama, urednici na radijima, članovi vlade, političkih partija... u tom smislu smo izgubljeni... ovo vrijeme bi trebalo da bude naše...sve ovo što je iza nas je ubilo u nama ambiciju da mi nešto...to ratno iskustvo nas je uhvatilo...u tom društvenom angažmanu mislim da smo izgubljeni, ako to državi uopšte išta znači...ISPITANIK6 1970

...moram tražiti malo mekšu riječ od fucked up...sjebani... nisam ja izgubljen, ja sam sjeban...nepostojani...nestvarni...nekako mi izgubljeni nestvarni, izgubljeni u prostoru i vremenu... živi, a mrtvi bih ja nazvao...malo surovo, al žao mi je stvarno... ISPITANIK3 1973

...izgubljeni su u tom smislu, jer ne mogu da funkcionišu po zadanim normama i standardima ne samo kod nas već bilo gdje vani... ja nisam izgubljen ja sam zalutao..hoću da ostanem ovdje jer pripadam tu, ali isto tako hoću i da odem...previranje... ISPITANIK2 1974

Kako vas vide stariji?

...nema toliko jaza, imamo zajednička iskustva... možda vide u nama neke šanse... dosta smo kompatibilni... ISPITANIK1 1971

...ne znam, ne mogu odgovoriti... nema te razlike među generacijama... ISPITANICA2 1974

...ne nešto posebno... sve se gleda kroz interes, pa se i u tome gleda tako, imaju li kakvog interesa od nas ... neko vidi konkurenciju, neko potporu, neko sljedbenike koji će da im služe... ISPITANIK2 1973

...ne razumiju nas...ISPITANIK1 1972

...mi smo već ta starija generacija.... nemam takvih ličnih iskustava... mada je generalno problem šta znači mlada generacija, koji se ne smatraju ozbiljnim.... ali vide nas i kao konkurenciju.... ISPITANIK3 1970

...svako je zadržan svojim problemima... pitaju šta čekate... u istom sam statusu zadnjih pet godina... ISPITANIK4 1970

...gledaju nas kao... pa u nekim institucijama kao na neke koje je trebalo „maknuti“ ... ISPITANICA1 1973

...oni imaju odnos da nas tretiraju kao malu djecu, simpatičnu i talentovanu, ali kao djecu... ISPITANIK2 1971

Ja bi to preinačio, pa bih rekao da su te starije generacije izgubljene... čini mi se da su te starije generacije puno frustriranije...veće nesnalaženje...nastavili s ambicijom..na položajima...većina njih se presvukla... puno njih klecnulo i pristalo da bude dio ovog miljea koji je danas na snazi... ISPITANIK6 1970

...osjećaj da su te starije generacije puno bliže meni nego mlađim generacijama.. topi se generacijski jaz...vide nas kao jedinu nadu zemlje...čak nas i optužuju da smo lijeni i ovakvi i onakvi...upoznao sam puno ljudi sa sličnim idejama i opet ništa ne radimo..mislim da su tu stariji u pravu... ISPITANIK2 1974

O današnjoj omladini?

...drugačiji su, ali ne mogu kazati da li su bolji ili lošiji.... ali od njih se prave glupani... ISPITANIK1 1971

...ne vidim nikakvu razliku izuzev u prioritetima.... ne pate od autoriteta, slobodniji su....ISPITANIK1 1974

...kritična masa fali za promjenu... u boljoj su poziciji što ne pamte bolje... i jeste i nije.... manje su politični, a ne bi trebali biti...ISPITANIK2 1970

...žive u jednom svijetu koji je opasan, ali na tome im zavidim, jer su spremniji na ove izazove... ovi su mnogo prostiji, interesuju ih neke druge stvari, neemotivni su.... tu su osakaćeni... ISPITANICA1 1970

...mislim da su još više izmanipulisani i medijski zatupljeni.... manje su sposobni da sagledavaju stvari od nas...ISPITANIK2 1973

...na neki jeste, ali i nije.... na neki način liče kao i sve mlade generacije... s druge strane, kada su u pitanju vrijednosti koje danas vladaju, drugačiji su...ISPITANIK3 1970

...mislim da su oni potpuno izgubljeni... nemaju nikakve uzore... nemaju ništa konkretno za šta će se uhvatit'... jedino za šta se hvataju je anglosaksonska površna kultura filmova i muzike... danas mladi ljudi su previše profilirani [muzika]...ISPITANIK5 1970

... oni samo imaju otežan put, ali oni koji su talentovani i pametni neće ih promijeniti ni političari, ni Seka Aleksić... kod nas je problem što se ne primjećuje da je reakcija mladih tišina, i to bi trebalo detektovati... a vani su glasniji, ali besmisleno glasniji... ISPITANIK2 1971

...svaka mladost je programirana da je takva kakva jest...mladi ...ludi...međutim sve ono okolo što ne zavisi od njih je potpuno različito...to je ono gdje mi stariji snosimo odgovornost, jer smo izgubili rat s papanlukom...zato ne osuđujem klince... ISPITANIK6 1970

...različita je po percepciji sebe...oni su prvenstveno pripadnici jedne etničke grupe, njihova iskustva su limitirana s obzirom da ne mogu nigdje putovati... njihova ideja sebe i okoline je potpuno drukčija od moje percepcije u tom periodu... urbanost umire... ISPITANIK2 1974

Kako vas vide mladi?

...gubitak je gubitak... misle da smo nešto izgubili, ali ne slažem se.... misle da smo u vakumu... ISPITANIK1 1971

...mi smo za njih dinosaurusi rock'n'rolla... ne gledaju nas uopšte.... ne razmišljaju o nama...ISPITANIK2 1970

...valjda kao neke starije... malo smo im egzotični, spominjemo neke svari o kojima oni pojma nemaju [iz prošlosti], ali nas ne razumiju... ISPITANIK2 1973

...malo sam razmišljao o tome.... ima, možda, neka mala doza respekta, ali nisam siguran... ali ne koriste nas, misle da su pametniji od nas... i ne razumiju nas... ISPITANIK4 1970

...slabo gledaju na nas... mislim da pojma nemaju o nama i da ih ne zanima... i to je jako loše... ne žele da znaju ništa o ljudima koju su to prije njih prolazili i ne žele da shvate vrijednosti tih ljudi, misle da su pametniji... ISPITANIK5 1970

...oni nemaju vremena da gledaju na nas.... svjesniji su šta ih čeka... u tim godinama mi nismo uopšte mislili na te stvari.... samo gledaju na sebe.... ne obaziru se na nas.... ISPITANIK2 1972

...problem što nemamo priliku da ih ulično vaspitavamo... niko ne izlazi više u mahalu... nemaju gdje da vide i šta...niko im čvoke ne pali...čvoka koju ti ne opališ, jer smo razvučeni između nekog sažaljenja i nemogućnosti da im damo ono što trebaju i onoga što bi mi trebali da radimo... ISPITANIK6 1970

To ne znam...možda se smiju...mi pokušavamo nešto pomoći...smatra te debilom... potpuno nerazumijevanje...smatraju te marsovcima...to je tradicija najgore napravila... ISPITANIK3 1973

...što su bliži '74-om [godištu], logično, gledaju sa većim simpatijama, dok ideš prema ovima '81-vo, '84-to, '90-to, to im je sve malo u najlošijem slučaju strano i bezvezno, dok u boljem slučaju misle da smo mi poremećeni ratom i uprljani tim svim ideološkim što nam se nalijepilo... ISPITANIK4 1973

...koliko god ja ne razumijem njih, toliko oni ne razumiju mene... naše iskustvo je potpuno drugačije... ISPITANIK2 1974

Dayton i politička situacija

...konzervirao jednu nemoguću situaciju.... ni na nebu smo, ni na zemlji.... pat-pozicija... ISPITANIK2 1970

...o tome više ne mislim.... prestala sam u posljednje dvije godine čitati novine i gledati televiziju.... neću više da pravim budalu od sebe i da mislim kako su to ozbiljni ljudi.... jasno je kao dan kako se održavaju na vlasti... neću više da se trujem, jer to nije vrijedno trovanja...ISPITANICA1 1970

...današnje uređenje je kompromis u kojem su svi gubitnici, neka neprirodna konstrukcija.... interesa ima samo neko ko želi nestabilnost... ISPITANIK2 1973

...sve najgore, šalim se... dobro je da se završio rat, ali je zabetonirao sve pozitivne procese.... ovako je država neostvariva kategorija... ISPITANIK3 1970

...eksperiment...neodrživ zbog nefunkcionalnosti države... mastodont koji jede samog sebe... čudovište koje nema ruke i noge... prijetnje... izaziva osjećaj mučnine, građanskog bunta i revolta... ISPITANIK1 1969

... mi imamo problem reći da nešto „ne znamo“... ovdje je to problem, naročito u politici..... nama treba posebna obuka i tu političari koriste našu glupost i ono što „ne znamo“... ISPITANIK2 1971

... a nikad neću prežaliti što Dejtonski mirovni sporazum nije potpisan jedno tri do četiri mjeseca kasnije...kad bi bili debelo u Banja Luci...cijela ova priča jedan veliki eksperiment međunarodne zajednice...od '92. do dan danas... ISPITANIK6 1970

... krapinskog čovjeka da ubaciš ovdje više bi uradio za mjesec dana...na osnovu instikta...na osnovu njuha...kakav je to profil... šaht je intelektualniji... guma od kamiona, pa bi se ona jadona oblikovala po putu... nemam riječi za objasniti' ovo sad... ISPITANIK3 1973

...nešto najljepše na svijetu...zaustavio rat... dejtonski nesporazum... doživljen je kao dogma... ministri kabadahije... šljajdramo, ne idemo nigdje naprijed... strašna magla... ISPITANIK3 1971

Dejton je jedna prelijepa stvar koja je donijela mir i to je nedvojbeno... Dejton i čitavo uređenje zemlje mora biti promijenjeno...mi smo jedan Frankenstein...imamo toliko nivoa vlasti... preskupo... nemoguće donošenje dluka... građanska BiH je sada nemoguća... politička scena perverzna... ISPITANIK2 1974

Politički aktivizam?

...privatno jesam... simpatizer sam političke partije i plaćam članarinu... glasam... pričam ovo što pričam tamo kud idem.... premladi smo za tu jaku rolu... nemamo zajednički stav... bili smo dekontaminirani od politike, pa nas i ne vidim kao jake... ISPITANIK1 1971

...ne izlazim na izbore i to je velika glupost... ali za koga... ja sam poprilično radikaln... ali ne bježim od toga da jednom i budem aktivan ako osjetim neku zrelost...ISPITANIK1 1974

...nisam, na žalost... tek toliko da izađem na izbore i ne pokušavam da uđem u to... ali to je ono slijeganje ramena... ISPITANICA1 1972

...nisam član niti jedne opcije, simpatizer sam nekih opcija.... društveno sam aktivna, ali ne politički... glasam i pišem o politici... ISPITANICA2 1974

...ne... jako pazim da nisam politički aktivan.... na stranu kafanska priča.... to ne bi bilo higijenski da se bavim time na način na koji se ovdje vodi politika... ISPITANIK3 1970

Nisam... jesam u svom razmišljanju.... ali moraš se prodati ako hoćeš da si u politici.... a ja imam svoja ubjeđenja i odmah sam sa tim raskrstio oko tog angažmana... ISPITANIK4 1970

Nisam politički aktivan... često poželim da sam politički aktivan, ali nekako odustanem na kraju ... glasam... prvi put da sam glasao, a da je ušao u Predsjedništvo... ISPITANIK5 1970

...ja...pružam ja otpor...na braniku sam...po prirodi posla čak i isturen...ja bih rekao da sam s one strane politike...u civilnom dijelu...dijelim politički milje... ISPITANIK6 1970

...jer generacijski ne prisustvovat tome...aposlutno mi nije jasan koncept da ljudi bježe od toga...pravo poražavajuće iskustvo vlastitog angažmana gdje vidiš, pod broj jedan da ljudi ne kontaju uopće kako se mijenja društvena situacija, ili s druge strane su toliko individualisti do granice negativnog da im je ispod časti petljat se s takvim papcima koji sjede tu... i svako ko mi je simpatičan ispričam tu priču čisto da mu probudim ideju da za malo truda može sjediti na mjestu gdje određuje svoju budućnost...al' kad bi samo njih trideset sjelo i dogovorili tri

osnovne stvari oko čega će se okupiti imali bi moć da vladaju ovim gradom, što i jest suština... ISPITANIK4 1973

...jesam aktivan...politički sam osviješten...dajem svoja mišljenja kroz mehanizme koji su mi omogućeni...učestvujem u javnoj debati... ISPITANIK2 1974

Političari?

...nisu povezani sa ljudima koje predstavljaju, neodgovorni su i bahati, smatraju se nedodirljivim, na svim nivoima, od opštine do državnog nivoa... ISPITANICA1 1974

...ljudi koji rade posao, ali zaboravljaju jednu stvar... postoje zbog birača... ne mogu reći da su ološ, ali su nesposobni i samoživi... ali im to naš Ustav dozvoljava... krivi smo mi... ISPITANIK1 1974

političari su govna, debela govna.... gledaju samo svoju guzicu, svima je to dobar biznis... ISPITANIK1 1973

...ja ne znam uopšte ko se time može baviti... postoje valjda ljudi koji bi to mogli raditi, ali čini mi se da ovdje samo blesav, bezobrazan, loš čovjek može ući u politiku...ISPITANICA1 1972

...osim nekoliko izuzetaka, sve najgore.... a da su riješili sve finansijske probleme i to unovčili jesu.... njih je jako teško ozbiljno shvatiti... ISPITANIK3 1970

...ne znam niti jednog koji je ostao dosljedan sebi... svima je vlast draga, vlastita pozicija... ISPITANIK4 1970

...necivilizirani, nekultivisani... neobrazovani... tu su iz potpuno materijalističkih razloga... karijeristi... bez odgovornosti... teško bih nekoga mogao izdvojiti... ISPITANIK1 1969

...meni je nekada žao tih ljudi, jer ih tu svrstavaju sve u istu grupu... ali ne vjerujem da je to baš tako.... nisu oni samo tu zbog para i fotelja.... kao oni su loši, ali ovi ljudi su glasali za njih... bilo bi dobro da ljudi kažu da nisu sigurni zašto glasaju... ISPITANIK2 1971

...u ovakvom sistemu gdje kod nas su partije vrlo jasno strukturane sa svojom hijerarhijom, stvara se jedan sistem gdje partija izbacuje što veći anonimus i bezveznjak to bolje, jer više se obraduje funkciji koja ga zadesi i više sluša i više

se veže i zato ima manje potrebu da tome kontrira, jer je presretan tim što mu se desilo... ISPITANIK4 1973

...vrlo su lijeni, vrlo su neobrazovani...nemaju kuturu dijaloga...iskorištavaju stereotipe... problem je u građanima, mi smo strašno neobrazovana mala država koja je izašla iz krize...imaš 7% građanstva koji su politički osviješteni i može da učestvuje u političkom diskursu, svi ostali su telad... ISPITANIK2 1974

Šta te pokreće?

..književnost – drži me to što pišem, želja da se posvjedoči o jednom užasnom periodu čiji sam sudionik... ISPITANIK2 1970

...noge i mozak.... nada da će biti bolje.... držim do svog mikrokosmosa, jer je makrokosmos propao, razvaljen je... ISPITANIK1 1973

...kvalitativno želja za novim i drugačijim... kvantitativno malo šta... ISPITANIK2 1973

...neko moje unutarnje nadahnuće.... želja i htijenja.... ali nas želje i determinišu... to me pokreće...ISPITANIK4 1970

...potomstvo...imam svoj paralelni svijet umjetnosti stvaranja...bijeg u neku onostranost... ISPITANIK1 1969

...ne znam.... mislim možda i nerazmišljanje.... uglavnom rad... ISPITANICA1 1973

Prije svega moja priroda...takav sam.. takav mi DNK...pokretljiv... sve ostalo su meni vrlo sitne stvari...moja priroda, moja porodica, dva osnovna generatora... ISPITANIK6 1970

Rad i muzika...bilo kakav konstruktivni rad...sretan i svrsishodan sam sebi... ISPITANIK3 1973

...ljubav...pokreće me to što mi je merak da mogu od posla koji radim pomoć roditeljima...lokalpatriota sam...pokreće me taj odnos prema porodici i prijateljima... ISPITANIK3 1971

...gotovo ništa...nisam depresivan...teško mi se motivisati za bilo šta....motivacija mi dolazi kroz grupne aktivnosti...treba mi čoporativni nastup za motivaciju...nije to nesigurnost... ISPITANIK2 1974

Da li život negdje drugdje?

... ne... ovdje se može dobro živjeti, možeš naći dobar posao... život je tamo gdje ga živiš... ISPITANIK1 1974

...ne mislim da je život negdje drugdje.... ali tamo u nekim državama podnošljivije je živjeti.... ISPITANIK2 1970

... mislim da ljudi bolje žive, oni koji su dalje odavde, žive normalnijim životima... ja sam već zakasnila da se snalazim negdje drugo, sad mi je mjesto ovdje... ISPITANICA1 1972

...jeste, negdje je drugdje za ove nove generacije.... za mene nije, ostat ću tu, kasno je... ISPITANIK4 1970

...često mislim da bi bilo najbolje otići odavde zbog političke situacije, a sa druge strane živio sam u inostranstvu... imam iskustvo... tamo imaš sličnih problema, imaš puno nacionalizma, rasizma... ne mislim da je život negdje drugo... ISPITANIK5 1970

...nekako mi normalno, ja razmišljam da odem negdje...život je negdje drugo...promijeniti, vratiti se...promijeniti profesiju, promijeniti razmišljanje malo... upoznat neke nove ljude...malo sretniji biti... ISPITANIK3 1973

...život bi trebao biti ovdje...sigurno je da postoje zemlje gdje je laganije živjet...volio bih da su mnoge stvari drugačije...volio bih da su stvari koje su sada normalne da postanu nenormalne... ISPITANIK4 1973

... u zadnje vrijeme malo mi zagolica, ako bih dobila ponudu za neki posao, neku godinu dana, al' da znam da ću da se vratim, definitivno sam ovdje pustila korjenje, kol'ko imam iznad zemlje, tol'ko imam dole...ISPITANICA3 1972

...mislim da je lijepo ovdje živjet', a tamo se divit'...bojim se toga da budem neprihvaćen...k'o što Kinezi ovdje neće bit' prihvaćeni...neću da budem stranac...merak je bezbrižnost...ne kao prije...ali ipak bezbrižan...neću da imam rezervni plan...ISPITANIK3 1971

...ja mislim da da...da već imam i neke planove kao i većina drugih ljudi...planovi su tu, a da li ću to realizovati...ovdje realno nema života... ISPITANIK2 1974

Budućnost?

...akademska karijera.... možda ponovo u politici, ali dobro sam se opekla prvi put...ISPITANICA1 1974

...nikakve drastične razlike, zadovoljan sam... ISPITANIK1 1974

...ne znam i ne mislim o tome.... mislim da imam sutra, ali ne mislim o tome.... iz iskustva.... ne mogu zamisliti i planirati, pa da mi se opet desi neko sranje... ISPITANICA2 1974

...nisam osoba koja puno planira... volim spontanost i iznenađenja... vidim se kao zadovoljnog sa onim što radim... ISPITANIK2 1973

... pali su standardi u društvu.... valjda ću se posvetiti sebi, za sebe... ISPITANIK4 1970

...ja uopće nemam vizionarstva...budim se s uvjerenjem da je taj dan važan.. ISPITANIK1 1969.

...svako pominjanje od budućnost izazove strah.... valjda je to od rata.... ne bih se igrali sa sudbinom, jer znamo da je to neizvjesno.... ali imamo neku skicu, ne sliku...ISPITANIK2 1971

Ne znam da li je to generacijski...treba mi odmor, definitivno...rat...poslije rata...boriš se s traumama, postratnim sindromima... ISPITANIK6 1970

Ne znam...teško mi je projicirat' ...valjda nisam sklon projiciranju zbog rata...teško...čak i želje neke teško mi je formulisati... ISPITANIK3 1973

...ambicije da pokušam realizirati neke ideje....volio bih omogućiti da živim od vlastitog rada u NVO-u koja bi se bavila stvarima koje mene interesuju... ISPITANIK4 1973

SAGLASNOST O UČESTVOVANJU

“IZGUBLJENI U TRANZICIJI”: INTERVJUI

Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu, u saradnji sa Fondacijom Heinrich Böll, Ured u Sarajevu, pozivaju vas da učestvujete u intervjuima koji su dio istraživačke studije, koja će nam pomoći da shvatimo da li se, i ukoliko je to slučaj, šta se danas specifično dešava sa osobama koje su rođene između 1968. i 1974. godine, a živjeli su i žive u Bosni i Hercegovini. Ovom studijom rukovode istraživači Dino Abazović i Saša Madacki iz Centra za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu.

Cilj ovih intervjuja za nas jeste da saznamo šta vi mislite o specifičnostima generacije kojoj pripadate, a koja je u tzv. periodu tranzicije, i dobne, i obiteljske, i ekonomske, i političke, i svake druge. Ove informacije će nam pomoći da shvatimo kako pripadnici vaše generacije razumijevaju prošlost, odnose se prema sadašnjosti i razmišljaju o budućnosti. Rezultati ove studije bit će štampani u posebnoj publikaciji koja za cilj ima ukazati na posebnosti generacije tzv. “izgubljene u tranziciji”.

Vaše učešće u ovim intervjuima je u potpunosti dobrovoljno. Ukoliko pristanete da učestvujete, zamolit ćemo vas da odgovarate na pitanja o tome kakav je bio život vaše generacije u prošlosti, kakav je danas, i kakva su očekivanja u budućnosti. Čitav razgovor ne bi trebao trajati duže od sat i po. Na neka od pitanja će možda biti teško odgovoriti, jer bi mogla vratiti loša sjećanja. Slobodni ste učestvovati na način na koji vi to želite. Ukoliko ne želite odgovoriti na neko od pitanja, mi nećemo dalje insistirati na odgovoru.

Tražimo vašu dozvolu da snimamo razgovor za vrijeme intervjua. Snimak će biti transkribovan od strane istraživača i biti korišten pri analiziranju kako ljudi razmišljaju o svojoj generaciji i postavljenim pitanjima. Vi nećete biti identificirani po imenu u tom formularu. Niko neće moći znati šta ste vi odgovorili osim istraživača. Sve informacije koje se dobiju putem intervjua bit će čuvane u sefu u prostorijama Centra za ljudska prava.

Kada budemo govorili ili pisali o intervjuiima, niko neće biti identificiran po imenu. U studiji će biti opisani rezultati u smislu cijele grupe, a ne za svaku osobu pojedinačno. Ukoliko budemo koristili citate, nećemo otkriti identitet osobe koja je izgovorila citirane riječi. Možda ćemo dijeliti ove podatke sa drugim istraživačima u budućnosti, ali podaci nikada neće sadržavati imena. Niko neće biti identificiran u bilo kojoj publikaciji, ukoliko to nije dogovoreno između učesnika i istraživača.

Vi možete imati koristi od učešća u intervjuiima tako što ćete promišljati o svojoj generaciji, a što bi u konačnici moglo, nakon čitanja publikacije, potaći na razmišljanje i druge osobe o situaciji u kojoj se nalaze. Jedini rizik koji može postojati jeste da ćete odgovarajući na ova pitanja postati uznemireni pričajući o ljudima koji su bili uključeni u rat.

Ukoliko imate bilo koje pitanje vezano za istraživanje ili projekat, možete nas kontaktirati: Dino Abazović, Saša Madacki, Centar za ljudska prava Univerziteta u Sarajevu, Zmaja od Bosne 8, 71000 Sarajevo, Bosna i Hercegovina, ili na telefon, 033-668-251.

U Sarajevu,

Potpis:.....